

AURELIJA GRITĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: leksikologija, dialektologija.

LIAUDIŠKI IR TARMIŠKI AUGALŲ GENČIŲ VARDAI ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVIŲ PROZOJE

Folk and Dialectal Names of the Genera of
Plants in Contemporary Lithuanian Prose

ANOTACIJA

Straipsnio tyrimo objektas – 49 šiuolaikinės lietuvių prozos autorių 80 kūrinių rasti 203 vienažodžiai augalų genčių vardai, kurie kuo nors (šaknimi, reikšme, daryba ar fonetine sudėtimi) skiriasi nuo mokslinių pavadinimų. Augalų vardai, kurie nepriklauso bendrinės kalbos leksikai, turi aiškias regioniško žymes, plačiau vartojami vienoje ar keliose tarmėse, straipsnyje vadinami tarmybėmis arba tarmiškais augalų vardais. Augalų vardai, kurių šaknis kitokia nei įprasta mokslo terminijoje, tačiau priklausantys visuotinei leksikai, t. y. žinomi bemaž visiems lietuvių kalbos vartotojams, neturintys ryškių sąsajų su kuria nors tarme, straipsnyje vadinami liaudiškais augalų vardais arba kolokvializmais. Pagrindinis tyrimo tikslas – nustatyti, kokių liaudiškų ir tarmiškų vienažodžių augalų genčių vardų vartojama šiuolaikinėje lietuvių prozoje, išanalizuoti jų struktūrą, kilmę ir paplitimą, aptarti jų vartosenos grožiniuose tekstuose funkcijas ir kontekstą.

ESMINIAI ŽODŽIAI: meninis stilius, proza, augalo vardas, tarmybė, kolokvializmas.

ANNOTATION

The object of research presented in the article is 203 one-word names of the genera of plants from 80 works of 49 authors of contemporary Lithuanian prose which are in some way (by their root, meaning, formation or phonetic composition) different from their scientific names. The names of plants which do not belong to the standard lexis, have clear features of regionalism and are more commonly used in one or several dialects are referred to as dialecticisms or dialectal names of plants in the article. The names of plants having

a different root than that usually used in scientific terminology but belonging to general lexis, i.e. known to nearly all users of the Lithuanian language and having no clear links with any of the dialects, are referred to as folk names of plants or colloquialisms. The main research aim is to identify what folk and dialectal one-word names of the genera of plants appear in contemporary Lithuanian prose, to analyse their structure, origin and prevalence and to discuss the functions and context of their use in the texts of fiction.

KEYWORDS: artistic style, prose, name of the plant, dialecticism, colloquialism.

ĮVADAS

Iki pat XX a. vidurio lietuvių literatūros kalba buvo maitinama gyvųjų tarmės versmių. Rašomosios kalbos kanoną tuo metu didžia dalimi formavo gyvosios tarmės, todėl ir mūsų dienomis kalbos turtingumas tebėra svarbus kūrinio vertės kriterijus. XXI a. vis labiau tarpstant populiariajai pramoginei kultūrai, ir literatūroje vis daugėja tekstų „darymo“, pamirštama, kad literatūros savastis – žodžio menas, kad be padoraus žodžio valdymo gero kūrinio niekada nebus. Į grožinius tekstus nekritiškai įsileidžiama absoliučiai viskas, todėl lietuvių proza pastaraisiais metais patiria tikrą antiestetinį šoką (Sprindytė 2006: 23, 29, 34). Kaip atsvara masinės informacijos priemonių diegiamai greitakalbei grožinėje kūryboje išskyla kai kurių autorių išsaugotas liaudies kalbos archetipas (Kubilius 2003: 43–44). Atidžiau patyrinėjus kelių kartų šiuolaikinių lietuvių prozininkų tekstus ir ryškėja šios dvi gana skirtingos tendencijos – vieni kūrėjai, pajutę globalizacijos poveikį, atsiveria pasaulio kultūroms, gręžiasi nuo tautinės kultūros, perima slengą, o kitų tekstai orientuoti į pastovias vertybes, vis dar neatitrūkę nuo tėvų žemės ir vaikystės patirties, išlaikę sakinį kaimo pasakojimą ir dainišką intonaciją (Bukelienė 2004: 106; Kubilius 2003: 95). Pastarieji kūriniai ir buvo paskata atidžiau patyrinėti, kiek profesionalių autorių grožiniuose tekstuose yra išlikę regioniško žymių – žodžio išraiškos įvairovės, turtingumo, vaizdingumo. Pirmiausia turimos omenyje tarmybės. Jos praturtina ne tik bendrinę kalbą. Grožiniuose kūriniuose tarmiški žodžiai padeda individualizuoti veikėjų kalbą, kuria autentišką aplinką, kūrėjai dažnai juos vartoja ne tik dialogų, bet ir autoriaus kalboje, todėl tarmybių vartoseną įdomi ne tik literatūros tyrėjams, bet ir kalbininkams (ypač dialektologams, leksikografams, etnolingvistams ir etnostilistams).

Tarmybių tipus ir funkcijas lietuvių grožinėje literatūroje išsamiai aprašė Juozas Pikčilingis (Pikčilingis 1975: 99–125). Apie gyvosios kalbos žodžius Ievos Simonaitytės ir Mykolo Sluckio prozoje rašė Pranas Kniūkšta (Kniūkšta 1981: 52–72). Kazys Morkūnas aptarė Igno Šeinaus kūrinių rytietybes (Morkūnas

2009: 1–8). Ne sykį analizuotos Romualdo Granausko kūrybės (Akelaitienė, Žiliūtė–Batavičienė 2011: 5–15; Paulauskytė 2001: 19–20). Straipsnio autorė anksčiau yra aptarusi liaudiškus augalų vardus, vartojamus šiuolaikinėje lietuvių vaikų prozoje (Gritėnienė 2014: 50–62). Gana plačiai tarmybes meniniuose tekstuose tiria rusų lingvistai. Paminėsime tik keletą darbų, apimančių įvairaus laikotarpio rusų literatūros kūrybinius: dialektizmų funkcijas Leonido Leonovo, Michailo Šolochovo ir kitų rusų rašytojų tekstuose analizavo Borisas Larinas (Ларин 1974: 238–261); XX a. pradžios rusų prozos kūrybiniuose vartotų dialektizmų funkcines ir stilistines ypatybes aptarė Irina Kurņosova ir Alina Popovič (Курņосова 1995; Попович 2013); dialektizmų kilmę ir funkcijas Antono Čechovo kūrybiniuose aptarė Taisija Kudinova (Кудинова 2000). Išsamiai aprašyti XX a. Ispanijos grožinėje literatūroje vartoti dialektizmai (Дворецкая 2005). Atskira studija skirta Viljamo Šekspyro kūrybiniuose vartojamiems augalų vardams ištirti (Ryden 1978).

Šio straipsnio tyrimo objektas – liaudiški ir tarmiški augalų genčių vardai, surinkti iš XXI a. pradžios lietuvių prozininkų tekstų¹. Literatūros kritikai pastebi, kad naujųjų laikų lietuvių prozoje pastebimai ryškėja nepoetinė raiška, imama kalbėti net apie akivaizdų žodžio nuosmukį (Sprindytė 2006: 275), tačiau greta to kaip atsvara puskalbei, žargonui, nenorminei kalbai iškyla tarmiškumas. Perskaičius daugiau nei 100 šiuolaikinės lietuvių prozos kūrybinių, liaudiškų augalų vardų rasta 49 autorių 80 kūrybinių². Tiriamąją medžiagą sudaro 203 skirtingi fitonimai. Pasirinkti autoriai yra įvairių trumpųjų ir ilgųjų naracijų formų tekstų kūrėjai. Renkant medžiagą tyrimui daugiausia dėmesio buvo skiriama klasikiniams prozos žanrams – novelėms, apsakymams, apysakoms, romanams³, tačiau, turint omenyje, kad šie žanrai savo pozicijas užleidžia vadinamiesiems paribio, arba marginaliniams, žanrams – eseistikai, memuaristikai, dienoraščiams, stilizacijai ir t. t. (Arnatkevičiūtė 2006: 63), į tyrimo lauką pateko keletas ir šio žanro kūrybinių.

Struktūros požiūriu lietuvių prozoje fiksuoti kelių tipų liaudiški ir tarmiški augalų vardai: 1) vienažodžiai genčių vardai, pavyzdžiui, *notrėlė* ‘dilgėlė’ (*Urtica*)

¹ Tai grynai chronologinis pasirinkimas. Literatūrologai nurodo, kad naujas lietuvių literatūros etapas prasideda dar anksčiau – nuo XX a. 9 dešimtmečio. Atkūrus nepriklausomybę, kūrėjai sulaukia laiko, kai gali rašyti laisvai, kitaip nei iki tol, atsiranda palanki terpė eksperimentams ir improvizacijai. Plačiau apie tai žr. Brazauskas 2014: 14; Martinaitis 2003: 23–26; Sprindytė 2006: 9–10.

² Išsami metrika pateikiama straipsnio gale, „Šaltinių sutrumpinimuose“.

³ Apie tradicines žanrines klasifikacijas ir jų ribų nustatymo problemas žr. Kalėda 1996: 11–14.

(K. Saj. 2010 96)⁴, *paleistuvė* ‘kalankė’ (*Kalanchoe*) (L. Čern. 2009 (a) 90) ir kt.; 2) dvižodžiai ar trižodžiai frazeologiniai genčių ir rūšių vardai⁵, pavyzdžiui, *nakties karalienė* ‘echinopsis’ (*Echinopsis*) (B. Jon. 2009 220), *švento Petro rakteliai* ‘pavasarinė raktažolė’ (*Primula veris*) (H. Gud. 150, E. Ign. 274) ir kt.; 3) dvižodžiai rūšių vardai⁶, pavyzdžiui, *laukinė aguona* ‘aguona birulė’ (*Papaver rhoeas*) (L. Gut. 2007 9), *laukinė cikorija* ‘paprastoji trūkažolė’ (R. Šer. 2014 60) ir kt.; 4) vienažodžiai, dvižodžiai, trižodžiai ar net keturžodžiai veislių vardai⁷, pavyzdžiui, bulvių veislė *Uzvara* (A. Žag. 559), pomidorų veislė *Puškinio-Bizono* (A. Žag. 544), kriaušių veislė *Mičiurino žieminė Bėra* (A. Žag. 558), obelių veislė *Antaninė Perpus Finkuota* (*Mičiurininė*) (A. Žag. 547). Šiame straipsnyje plačiau anlizuojami tik pirmosios grupės augalų vardai, t. y. vienažodžiai augalų genčių pavadinimai, kuo nors besiskiriantys nuo mokslinių augalų vardų. Akivaizdūs autoriniai naujadarai (pavyzdžiui, *žirgarūgštyinė* (J. Kral. 73))⁸, tik raštų kalboje pasitaikantys vardai (pavyzdžiui, *bizonžolė* ‘legėstas’ (*Silphium*) (H. Gud. 359), *kinmedis* ‘chininmedis’ (*Cinchona*) (L. Gut. 2013 94), *vėjažolė* ‘plukė’ (*Anemone*) (J. Skab. 2004 220)), žargonybės (pavyzdžiui, *siemkė* ‘saulėgraža’ (*Helianthus*) (R. Šer. 2008 22)) ir neidentifikuoti augalų vardai (pavyzdžiui, *burtazolė* (J. Skab. 2004 170), *devynžolės* (J. Kral. 44), *rumbė* (J. Skab. 2004 183)) straipsnyje plačiau neaptariami⁹. Tie augalų vardai, kurie nepriklauso bendrinės kalbos leksikai, turi aiškias regioniško žymes, plačiau vartojami vienoje ar keliose tarmėse, straipsnyje sinonimiškai vadinami tarmybėmis arba tarmiškais augalų vardais. Augalų vardai, turintys kitokią ša-

⁴ Prie autoriaus pavardės sutrumpinimo nurodomas kūrinio puslapis, kuriame pirmą kartą fiksuotas augalo vardas.

⁵ Tyrimui atrinktuose kūriniuose fiksuota apie 20 frazeologinių augalų vardų.

⁶ Atrinktuose prozos tekstuose rasta apie 80 skirtingų liaudiškų augalų rūšių vardų.

⁷ Tekstuose rasta apie 70 skirtingų liaudiškų augalų veislių vardų. Didžioji jų dalis (apie 60) fiksuota Agnės Žagrakalytės romane *Eigulio duktė: byla F 117* (2013). Kiti mūsų prozininkai (Henrikas Čigriejus, R. Granauskas, Kazys Saja, Renata Šerelytė ir kt.) dažniausiai mini kai kurias populiariesnes obelių ir kviečių veisles, pavyzdžiui, *antaninė obelis* (R. Šer. 2010 123), *antanupkos* (H. Čig. 2011 105), *grapšteinas* (R. Šav. 2009 100), *papinkos* (H. Čig. 2011 105), *popierinė obelis* (R. Gran. 2013 (a) 29), *akuotiejį*, *beakuočiai*, *doieliai*, *ketureiliai*, *minkštieji kviečiai* (K. Saj. 2010 147).

⁸ Daug daugiau autorinių naujadarų vartojama šiuolaikinėje lietuvių vaikų prozoje. Plačiau žr. Gritėnienė 2014: 8–13.

⁹ Kai kurie pavadinimai laikytini ne tarmybėmis, o korektūros arba nežinojimo klaidomis – nuo mokslo kalboje vartojamų pavadinimų jie skiriasi labai menkai – balsių ilgumu, vienu priebalsiu ir pan., pavartoti tik po vieną kartą vieno autoriaus kuriame nors kūrinyje, pavyzdžiui, *antūris* ‘anturis’ (*Anthurium*) (A. Meil. 136), *galinzoga* ‘galinsoga’ (*Galinsoga*) (H. Gud. 60), *kūpolis* ‘kūpolis’ (*Melampyrum*) (H. Gud. 293), *machonija* ‘mahonija’ (*Mahonia*) (J. Skab. 2000 45) ir kt. Tokie fitonimai straipsnyje taip pat plačiau neanalizuojami.

knį nei įprasta mokslo terminijoje, tačiau priklausantys visuotinei leksikai, t. y. žinomi bemaž visiems lietuvių kalbos vartotojams, neturintys ryškių sąsajų su kuria nors tarpe, straipsnyje vadinami liaudiškais augalų vardais arba kolokvizmais. Pagrindinis tyrimo tikslas – nustatyti, kokių liaudiškų ir tarmiškų vienažodžių augalų genčių vardų vartojama šiuolaikinėje lietuvių prozoje, aptarti jų kilmę, paplitimą ir vartosenos polinkius.

LIAUDIŠKŲ IR TARMISKŲ FITONIMŲ IDENTIFIKAVIMO PROBLEMOS

Nustatant mokslinius augalų pavadinimus daugiausia remtasi *Lietuvių kalbos žodyno* (LKŽ), jo kartotekų ir įvairių tarminių žodynų medžiaga. Lietuviškų ir lotyniškų mokslinių augalų vardų nomenklatūra ne sykį keitėsi, todėl straipsnyje remiamasi ne tik Ramunėlės Jankevičienės sudarytu *Botanikos vardų žodynu* (1998), bet ir LR Terminų banke (<http://terminai.vlkk.lt>) pateikiamais duomenimis.

Lengviausia identifikuoti augalų vardus, kai patys autoriai paaiškina tarmiško pavadinimo reikšmę ar motyvaciją, nurodo, kurioje Lietuvos dalyje augalas taip vadinamas. „Norėdamas tarmybę pavartoti, autorius turi „parodyti mokėjimą“ ją pateikti: taip jausti į sakinį ar platesnį kontekstą, kad šisai atskleistų žodžio turinį“ (Pikčilingis 1975: 121). Galima pateikti ne vieną pavyzdį, kaip kontekstas padeda nustatyti fitonimų reikšmes: „Čia, apie Demeniškes, šį galiną ir dygų augalą žmonės *durnarope* vadina. Botanikos Žodynas savo ruožtu jį vadina *dagišiumi* ir apibūdina kaip graižaziedžių šeimos augalą ir priduria lotynišką vardą *Carduus*“ (R. Sad. 92). „*Karvelukai* jau sėklas brandina, bet čia tikrai yra *karvelukai*, niekas jų niekada nešaukė *sinavadais*“ (H. Gud. 113). „[...] *vaistinė baltašaknė*, liaudy dar vadinama *kurovažole*. Ko čia stebėtis, kad nuodinga – jau vardas viską pasako“ (R. Šer. 2013 55). „[...] *Cikorija*. Šis žodis žinomas tik iš knygų, nes dzūkai tą puikų dirvonų augalą – gėlę vadina *arkline rugiagėle*. Pavadinimas, kaip ir kitiems žolynams, žmonių sugalvotas, itin taiklus ir paslaptingas. Į *rugiagėlę cikorija* panaši savo žydru žiedu, iš spalvos neatskirtum“ (R. Sad. 230).

Mokslinį augalo vardą (ypač jeigu žodis turi keletą reikšmių) padeda nustatyti autoriaus pateiktas morfologinis augalo aprašymas arba jo vaistinių savybių nurodymas: „Kiešo žolė dar žalia, vasariška, netoli tako *gyslalapeliai*, pasiutusiai geri, kai, būdavo, įsipjauni, kaip karštį ištraukia“ (H. Čig. 2007 153). „[...] norėjau peštelėti seserį už rankovės ir parodyti nudžiūvusį „*Pelenės batelį*“, taip vadinome nežinomą gėlę ilgu alebardos kotu, siūbuojančiu mėlynas žiedų kekes, panašias į aukso siūlu suvarstytus batelius“ (R. Šer. 2008 172).

Skaitant prozos tekstus rasta keletas augalų pavadinimų, kurių mokslinio vardo nepavyko nustatyti. Kartais identifikuoti augalo vardo nepadeda ir labai bendras augalo apibūdinimas, pavyzdžiui: „*Devynžolės* gina nuo ligos ir kentėjimo. [...] Laimę pajuntu žmogui gyvybę *devynžolėm* išgelbėdamas“ (J. Kral. 44). „O *ežiukai* dar nežydėjo, tai rudeninės gėlės, labai smulkūs žiedeliai būna“ (H. Gud. 113).

Kita problema nustatant tikslų mokslinį augalo pavadinimą – vardų daugiareikšmiškumas. Gyvojoje kalboje dažnai vienu vardu pavadinami net keli augalai, todėl jei autorius nenurodo tikslaus mokslinio augalo vardo, sunku nuspręsti, kokį konkretų augalą jis mini savo kūrinyje, pavyzdžiui: *gumbažolė* (R. Šer. 2013 88) – gumbažolėmis liaudyje vadinama daugelis žolių, seniau vartotų gumbui gydyti; *jievaras* (J. Kunč. 2006 37, R. Marč. 316), *jovaras* (R. Sad. 100) – šiais vardais liaudyje vadinami keli medžiai: ‘juodoji tuopa’ (*Populus nigra*), ‘platanalapis klevas’ (*Acer pseudoplatanus*), ‘paprastasis skroblas’ (*Carpinus betulus*), ‘gudobelė’ (*Crataegus*), ‘platanas’ (*Platanus*); *kupstukai* (H. Gud. 113) – tokiu bendru vardu gali būti vadinamas ne vienas kupstais augantis darželio augalas: eraičinas, raktažolė, įvairios šilokų rūšys ir kt.; *kregždažolė* (V. Mart. 187) gyvojoje kalboje žymi kelis augalus: ‘šlakinę kregždūnę’ (*Vincetoxicum hirundinaria*), ‘didžiąją ugniažolę’ (*Chelidonium majus*) ir ‘didįjį žioveinį’ (*Antirrhinum majus*). Kaip jau minėta anksčiau, tokie kol kas neidentifikuoti augalų vardai straipsnyje neanalizuojami.

KOLOKVIALIZMAI

Bemaž ketvirtadalis straipsnyje aptariamų augalų genčių vardų yra visiems gerai žinomi ir suprantami, plačiai vartojami visoje Lietuvoje, fiksuoti kuriam nors *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidime. Tokie su neoficialiąja, buitine sfera susiję fitonimai, kaip jau anksčiau minėta, vadintini ne tarmybėmis, o liaudiškais augalų vardais arba kolokvializmais – visuotinai vartojamais liaudies šnekamosios kalbos žodžiais (Jakaitienė 2010: 174). Kolokvializacija – vienas iš ryškesnių šiuolaikinės lietuvių kalbės bruožų. Pastaruoju metu beveik visų stilių tekstuose esama šnekamojo stiliaus elementų (Smetonienė 2013: 150). Šnekamajam stiliui būdingos leksikos ypač daug pastebima viešojoje erdvėje – televizijoje, politikų kalbose (Tamaševičius 2009: 143–146; Župerka 2013: 185). Ši tendencija akivaizdi ir meniniuose tekstuose. Atrinktuose prozininkų kūrinuose rasta daugiau nei 30 fitonimų, kurie laikytini kolokvializmais, pavyzdžiui: *abrikosmedis* ‘paprastasis abrikosas’ (*Armeniaca vulgaris*) (V. Mart. 33), *apelsinas* (K. Sab. 2012 59, M. Sluc. 144), *apelsinmedis* (V. Rykš. 234, K. Sab. 2012 59, R. Šav. 2013 61) ‘apelsininis citrinmedis’ (*Citrus sinensis*), *batvinis*

‘valgomasis runkelis’ (*Beta vulgaris subsp. vulgaris var. conditiva*) (L. Gut. 2013 236), *dagilis* ‘dagys’ (*Carduus*) (A. Žag. 234), *dilgynė* (L. Gut. 2013 168, K. Sab. 2008 29, J. Skab. 2000 228, J. Skab. 2004 147, A. Žag. 255) ‘dilgėlė’ (*Urtica*), *dobilėlis* (D. Jaz. 15), *dobiliukas* (L. Gut. 2013 168, V. Mart. 165, J. Skab. 2000 151, A. Žag. 15) ‘baltasis dobilas’ (*Trifolium repens*), *ėglis* ‘kadagys’ (*Juniperus*) (L. Gut. 2011 58, L. Gut. 2013 14, J. Kral. 19, A. Zur. 2010 112, A. Žag. 181), *epušė* ‘drebulė’ (*Populus tremula*) (L. Gut. 2007 234, L. Gut. 2008 48, S. Par. 29), *erškėtrožė* ‘erškėtis’ (*Rosa*) (L. Čern. 2009 (b) 132, L. Gut. 2008 156, L. Gut. 2013 10, E. Ign. 17, B. Jon. 2011 27, K. Sab. 2008 154, M. Sluc. 179, J. Skab. 2000 162, R. Šer. 2013 78, G. Vil. 104, A. Žag. 323), *fgmedis* ‘fikusas’ (*Ficus*) (L. Gut. 2007 274, M. Ivaš. 238, K. Sab. 2014 15), *gladiolė* ‘kardelis’ (*Gladiolus*) (A. Žag. 393), *granatas* ‘paprastasis granatmedis’ (*Punica granatum*) (K. Sab. 2008 26), *kačpėdėlė* ‘dvinamė katpėdė’ (*Antennaria dioica*) (B. Jon. 2009 198), *karkliukai* ‘šluotelinis flioksas’ (*Phlox paniculata*) (H. Gud. 113), *lauras* ‘lauramedis’ (*Laurus*) (L. Gut. 2013 96), *metėlė* ‘kartusis kietis’ (*Artemisia absinthium*) (L. Gut. 2007 66, R. Šer. 2010 113), *nasturta* ‘nasturtė’ (*Tropaeolum*) (B. Jon. 2007 20, J. Kunč. 2000 59, J. Kunč. 2006 30, I. Mer. 61, K. Sab. 2008 26, J. Skab. 2000 18, A. Žag. 124), *pelynas* ‘kartusis kietis’ (*Artemisia absinthium*) (H. Čig. 2003 24, H. Čig. 2011 40, L. Gut. 2007 66, L. Gut. 2008 82, L. Gut. 2011 58, L. Gut. 2013 112, E. Ign. 317, K. Sab. 2011 166, K. Saj. 2010 55, J. Skab. 2000 178, J. Skab. 2004 179, R. Šer. 2010 8, R. Šer. 2013 89, A. Urb. 2014 226, A. Zur. 2000 57), *piktadagis* ‘lenktagalvis dagys’ (*Carduus nutans*) (J. Kral. 88), *puplaiškis* ‘trilapis pupalaiškis’ (*Menyanthes trifoliata*) (H. Čig. 2007 51, R. Gran. 2014 15, J. Kunč. 2006 58), *ramunėlė* (J. Ap. 288, L. Gut. 2013 211, B. Jon. 2007 75, J. Skab. 2004 117), *ramunėlis* (H. Čig. 2007 119, A. Žag. 124) ‘vaistinė ramunė’ (*Chamomilla recutita*), *šaltmėtė* ‘pipirinė mėta’ (*Mentha × piperita*) (R. Šav. 2009 141), *švendrė* ‘nendrė’ (*Phragmites*) (L. Čern. 2009 (b) 133, L. Gut. 2008 260, J. Skab. 2000 172, J. Skab. 2004 79, R. Šav. 2009 197, R. Šer. 2006 8), *topolis* (J. Ap. 396, H. Čig. 2003 63, H. Čig. 2007 115, H. Čig. 2011 76, R. Gran. 2005 (a) 29, R. Gran. 2007 248, E. Ign. 260, B. Jon. 2011 68, A. Žag. 154) ‘tuopa’ (*Populus*), *trauklapis* ‘gyslotis’ (*Plantago*) (L. Gut. 2007 241, L. Gut. 2013 101, S. Par. 93), *trūkžolė* ‘paprastoji trūkažolė’ (*Cichorium intybus*) (H. Čig. 2003 182), *vynuogė* ‘vynmedis’ (*Vitis*) (R. Šer. 2014 21, L. Gut. 2011 322, B. Jon. 2011 82, A. Žag. 453), *zuikiakrūmis* ‘sausakrūmis’ (*Sarothamnus*) (B. Jon. 2011 87), *žibutė* ‘triskiautė žibuoklė’ (*Heptatica nobilis*) (V. Čep. 124, R. Gran. 2014 135, H. Gud. 273, L. Gut. 2011 59, E. Jan. 43, J. Kunč. 2000 91, V. Mart. 164, R. Mat. 13, I. Mer. 195, N. Peč. 11, S. Sak. 35, J. Skab. 2004 146, M. Sluc. 10, R. Šer. 2001 130, R. Šer. 2013 42, Š. Šim. 6, A. Žag. 130), *žilvitis* ‘žilvitis karklas’ (*Salix viminalis*) (H. Čig. 2003 44, H. Čig. 2011 131, L. Gut. 2008 254, L. Gut. 2011 58, L. Gut. 2013 96, B. Jon. 2011 76, A. Rus. 34, A. Zur. 2000 6, A. Zur. 2010 150, A. Žag. 154).

„Artumas šnekamajai kalbai – žodžio gyvumo požymis“ (Pikčilingis 1971: 151), tad galėtume sakyti, kad kolokvializmai meninio stiliaus tekstuose yra tarsi tarpinė grandis, leidžianti kūrėjui leistis dar giliau – tarminio kalbėjimo link.

FONETINĖS IR MORFONEMINĖS
TARMYBĖS

Fonetinių ir morfoneminių tarmybių atrinktuose prozos tekstuose fiksuota palyginti nedaug. Visos jos meninėje kalboje vartojamos motyvuotai. Daugiausia fonetinių tarmybių vartojama dialogų kalboje. Kuriant realistiškus, gyvus veikėjų paveikslus siekiama perteikti ir kuo autentiškesnę jų kalbą. Ryškiausi rytų aukštaičių patarmės fonetikos bruožai – trumpųjų galūnės balsių redukcija, kirčiuoto *q* virtimas *ū*, nekirčiuoto *uo* virtimas pusilgiu *a*., pavyzdžiui: *ūžals*¹⁰ (A. Žag. 565) (šiaurės panevėžiškių), *ūžalėliu* (L. Gut. 2001 128) (uteniškių) ‘ąžuolas, ąžuolėliu’ (*Quercus*). Pietų aukštaičių – dzūkavimas, kietų priebalsių *l* ir *š* tarimas prieš *e*, pavyzdžiui: *blindzės* ‘blindės’ (*Salix*) (L. Gut. 2011 384), *dzirgėlės* ‘diligėlės’ (*Urtica*) (B. Jon. 2007 102), *eglali* ‘eglele’ (*Abies*) (L. Gut. 2011 397), *govzdukiciai* ‘serenčiai’ (*Tagetes*) (H. Gud. 113), *lenkuciai* (H. Gud. 113), *marguciai* (H. Gud. 113) ‘tokie darželio augalai’, *pucinėlis* ‘putinėlis’ (*Viburnum*) (L. Gut. 2011 58), *pušalė* ‘pušelė’ (*Pinus*) (L. Gut. 2011 101). Šiaurės žemaičiai vietoje bendrinės kalbos *uo* taria *ou*, kirčiuotą *q* verčia *on*, žodžio kamiene *é* taria kaip *ie*, pavyzdžiui, *onžouls* ‘ąžuolas’ (*Quercus*) (R. Gran. 2007 235), *vuobilieliu* ‘obelėliu’ (*Malus*) (R. Gran. 2007 17). Pietų žemaičiai vietoje dvibalsio *ie* taria diftongoidą *iⁱ*, pavyzdžiui, *kvyčius* ‘kviečius’ (*Triticum*) (E. Ign. 119).

Prozos tekstuose rasta ir keletas morfoneminių tarmybių, t. y. tokių vardų, kurie nuo mokslinių augalų pavadinimų skiriasi nedėsningais šaknies ar kamieno balsių ar priebalsių išvirtimais: *aržuolas* ‘ąžuolas’ (*Quercus*) (K. Saj. 2003 31), *činčibiras* ‘činčiberas’ (*Strychnos*) (V. Čep. 420), *kačiažolė* ‘katžolė’ (*Nepeta*) (R. Šer. 2008 159), *kačpėdė* ‘katpėdė’ (*Antennaria*) (B. Jon. 2007 104), *kadugys* ‘paprastasis kadagys’ (*Juniperus communis*) (J. Kral. 50, K. Saj. 2003 27, K. Saj. 2010 17, R. Šav. 2009 31, R. Šer. 2013 147), *lendrė* ‘paprastoji nendrė’ (*Phragmites australis*) (J. Ap. 372), *palergonija* ‘pelargonija’ (*Pelargonium*) (H. Čig. 2007 160, H. Čig. 2011 150), *tabokas* ‘tabakas’ (*Nicotiana*) (H. Čig. 2007 49).

Fonetinės tarmybės vartojamos dažniausiai tada, kai autoriaus stengiasi perteikti šnekamosios kalbos intonacijas. Dažniausiai tarmiškai rokuojasi R. Granausko personažai – senoji kaimo karta, išlaikiusi autentišką kalbą: „Netronkykėt soulu, nebrazierykėt sėinu, nelaužykėt *vuobilieliu*, aš anas dėl jūsų patiū padėgiau. Nešuokiniekėt par tas *ėgleles*, kad nenulaužytomėt vėršūnieliu“ (R. Gran. 2007 17). „*Onžouls* prašė pasakyti, kad tebėr gyvs ir sveiks. [...] Ta sakė: *onžouls*, žonsėns... Visi telšiškiai taip sako“ (R. Gran. 2007 235). R. Granausko

¹⁰ Visos tekstuose fiksuotos fonetinės tarmybės straipsnyje pateikiamos tokiu linksniu, koku buvo pavartotos autorių.

žemaitiškumas atviras, natūralus, savaiminis, išskylantis be racionalių autoriaus pastangų (Bukelienė 2004: 65), suteikiantis kūrinio autentikai tūrio ir mažoro (Sprindytė 2013: 135). Dzūkiškai ir lygiai taip pat natūraliai prabyla ir Leonardo Gutausko novelių veikėjai – senieji *dziedai*. Tarmiškų intarpų šio prozininko tekstuose nemažai. Jie leidžia pajusti tarmės grožį ir rodo autoriaus norą tai išsaugoti (Daubaraitė 2012: 13), pavyzdžiui, „[...] vieni miškan družbantais darbuja, *pušalaitės* laidžia, kici laukuosa aria [vyrai]“ (L. Gut. 2011 29). „[...] aš ir tep, ir kitap, iššokįs pabarškinu botagu *pušalaitėn*, parėkaunu [...]“ (L. Gut. 2011 38). „[...] paūliais auga *užalai*, tai ciej let mūsų kunigaikščių laikus prsimintų, jei prakalbėt [...]“ (L. Gut. 2011 102). Tarminis substratas naujųjų laikų lietuvių prozoje prasimuša sąmoningai, pamatuotai ir motyvuotai. Taip prakalbinti savo personažus išdrįsta tik vyresniosios kartos rašytojai, patys mokantys tarmę ir nebijantys to demonstruoti. Autorių tarmiškai parašyti sakiniai kartais nukrypsta nuo grynosios tarmės normų, juose ne visada preciziškai atspindėtos tarmės fonetinės ypatybės, tačiau tai ir nebuvo pagrindinis kūrėjų tikslas. Skaitytojas patiki tokia personažų kalba, ji atrodo autentiška, natūrali ir to visiškai pakanka, kad būtų sukurti gyvi personažų portretai ar spalvingi lietuviški peizažai.

LEKSINĖS TARMYBĖS

Pagrindinė meninės kalbos ypatybė – vaizdingumas. Jį kurti padeda specialios vaizdinės raiškos priemonės. Vartodami leksines tarmybes – žodžius, turinčius šaknį, kurios nėra nei bendrinėje kalboje, nei kitose tarmėse (Jakaitienė 2010: 178), – autoriai stengiasi sukurti kuo įtaigesnį, tikroviškesnį, gyvesnį vaizduojamo pasaulio vaizdą. „Kalbos gyvumą lemia visų pirma autentiška iš amžių einanti lietuviška kalbos dvasia, išreiškiama gausiu žodynu, semantikos platumu ir gyvumu, tradiciniais žodžių santykiais“ (Pupkis 2005: 382).

Iš Žemaitijos kilusių, ten gyvenančių ar kuriančių autorių tekstuose fiksuota ne viena **žemaitybė**. Žemaičių tarmės plote vartojami šie augalų vardai: *gyslapis* (R. Gran. 2013 (a) 74) ‘gyslotis’ (*Plantago*), *gudnoterė* ‘gailioji dilgėlė’ (*Urtica urens*) (J. Kral. 14), *kalakutžolė* ‘žąsinė sidabražolė’ (*Potentilla anserina*) (J. Ap. 73, R. Gran. 2013 (a) 74, E. Ign. 54), *kibišis* ‘paprastoji varnalėša’ (*Arctium tomentosum*) (J. Ap. 10), *kumelrūgštė* ‘tankiažiedė rūgštyinė’ (*Rumex confertus*) (V. Jas. 2007 55), *notrėlė* ‘dilgėlė’ (*Urtica*) (K. Saj. 2010 96), *raskilėlis* (E. Ign. 28) ‘rasakila’ (*Alchemilla*), *rūgštelė* ‘valgomoji rūgštyinė’ (*Rumex acetosa*) (I. Mer. 85) ir kt.

Rytietybėmis laikytini šie pavadinimai: *degutis* ‘silkažiedė gaisrena’ (*Lychnis fbs-cuculi*) (J. Kral. 83), *gyslapis* ‘gyslotis’ (*Plantago*) (H. Čig. 2007 153), *raitūzai* ‘raiboji lelija’ (*Lilium lancifolium*) (A. Žag. 124), *rasakėlėlis* (J. Kral. 44) ‘rasakila’ (*Alchemilla*), *šilkagvaizdikis* ‘šiurpinis gvazdikas’ (*Dianthus barbatus*) (H. Čig. 2003

125), *tekšnė* ‘paprastoji tekšė’ (*Rubus chamaemorus*) (J. Skab. 2004 183), *vilkarnė* ‘paprastasis žalčialunkis’ (*Daphne mezereum*) (J. Skab. 2004 110) ir kt.

Keletas **dzūkybių** fiksuota iš Dzūkijos kilusių ar ten kuriančių autorių (Henriko Gudavičiaus, L. Gutausko, Jurgio Kunčino, Romo Sadausko) prozoje: *gaidžiauogė* ‘paprastoji katuogė’ (*Rubus saxatilis*) (J. Kunč. 2006 98), *martukės* ‘daugiametė saulutė’ (*Bellis perennis*), *mėlynukai* ‘neužmirštuolė’ (*Myosotis*), *raguotukai* ‘dirvinis raguolis’ (*Consolida regalis*), *raktukai* ‘raktažolė’ (*Primula*) (H. Gud. 113), *rugiagėlė* ‘paprastoji trūkažolė’ (*Cichorium intybus*) (R. Sad. 230); taip pat plg. augalų vardus su pietų aukštaičių patarmėje plačiai paplitusiomis priesagomis *-aitė* ir *-ukas*: *bulbaitė* ‘valgomoji bulvė’ (*Solanum tuberosum*) (L. Gut. 2008 277), *panaitės* ‘toks žydintis darželio augalas’ (H. Gud. 113), *brolukai* ‘darželinė našlaitė’ (*Viola wittrockiana*) (H. Gud. 113, B. Jon. 2009 199), *karvelukai* ‘sinavadas’ (*Aquilegia*) (H. Gud. 113), *sausukas* ‘sausiuokas’ (*Xeranthemum*) (H. Gud. 113).

Kitos leksinės tarmybės vartojamos dar plačiau – paplitusios visame **aukštaičių** tarmės plote: *drigniažolė* ‘juodoji drignė’ (*Hyoscyamus niger*) (R. Šer. 2013 69), *levukas* ‘žioveinis’ (*Antirrhinum*) (B. Jon. 2007 18), *naktinukė* ‘dviragė leukonija’ (*Matthiola bicornis*) (L. Gut 2013 262, R. Marč. 110), *palazdys* ‘triskiautė žibuoکلė’ (*Hepatica nobilis*) (A. Žag. 130), *spalgena* ‘spanguolė’ (*Oxycoccus*) (H. Čig. 2007 84, L. Gut. 2011 58, A. Žag. 491), *svėris* ‘dirvinis ridikas’ (*Raphanus raphanistrum*) (A. Žag. 207), *šarkakojis* ‘dirvinis raguolis’ (*Consolida regalis*) (A. Žag. 198), *žirniukai* ‘kvapusis pelėžirnis’ (*Lathyrus odoratus*) (A. Žag. 190) ir kt.

Kiti liaudiški augalų vardai plačiai paplitę **visoje Lietuvoje**: *goštautas* ‘goštautinė gaisrena’ (*Lychnis chalconica*) (H. Gud. 113, A. Žag. 393), *levažandis* (B. Jon. 2007 18, A. Žag. 124) ‘žioveinis’ (*Antirrhinum*), *riešutynas* ‘lazdynas’ (*Corylus*) (A. Žag. 237), *slyvukas* ‘vyšninė slyva’ (*Prunus cerasifera*) (E. Ign. 219), *šaltapūsnis* ‘šalpusnis’ (*Tussilago*) (J. Skab. 2000 189), *šimtažiedis* ‘daugiametė saulutė’ (*Bellis perennis*) (A. Žag. 393), *zinja* ‘gvaizdūnė’ (*Zinnia*) (B. Jon. 2007 20, A. Žag. 124) ir kt.

Atskiras leksinių tarmybių tipas – **semantinės tarmybės**, t. y. žodžiai, turintys tik tam tikrai tarmei būdingą reikšmę (Jakaitienė 2010: 179). Mūsų prozininkų tekstuose fiksuota apie 20 tokių augalų vardų: *broliukas* ‘darželinė našlaitė’ (*Viola wittrockiana*) (H. Gud. 113), *durnaropė* ‘dagys’ (*Carduus*) (R. Sad. 92), *gaidukai* ‘paprastoji gyvatžolė’ (*Bistorta major*) (J. Kral. 83), *gvaizdikėlis* ‘serentis’ (*Tagetes*) (R. Šer. 2006 29, R. Šer. 2013 63), *jurginas* ‘plunksnalapė rudbekija’ (*Rudbeckia laciniata*) (V. Jas. 2008 28), *linelis* ‘paprastoji kosmėja’ (*Cosmos bipinnatus*) (H. Gud. 113, J. Kunč. 2000 59, J. Skab. 2004 165), *maurai* ‘plūdena’ (*Lemna*) (E. Kurk. 32, L. Gut. 2001 114), *naktibalda* ‘dviragė leukonija’ (*Matthiola bicornis*) (B. Jon. 2007 19), *pūkučiai* ‘švylys’ (*Eriophorum*) (R. Mat. 282), *paleistuvė* ‘kalankė’ (*Kalanchoe*) (L. Čern. 2009 (a) 90), *raitūzai* ‘raiboji lelija’ (*Lilium lancifolium*) (A. Žag. 124), *riešutas* ‘paprastasis lazdynas’ (*Corylus avellana*) (L. Gut. 2011 192), *rykštė* ‘darželinis kardelis’ (*Gladiolus communis*) (J. Kunč. 2006 56), *rugiagėlė* ‘paprastoji trūkažolė’ (*Cichorium*

intybus) (R. Sad. 230), *saulutė* ‘žydroji felicija’ (*Felicia amelloides*) (B. Jon. 2007 16), *šilas* ‘šilinis viržis’ (*Calluna vulgaris*) (L. Gut. 2008 147), *verba* ‘paprastoji blindė’ (*Salix caprea*) (L. Gut. 2011 58), *žemčiūgas* ‘nasturtė’ (*Tropaeolum*) (A. Žag. 124), *žirniukai* ‘kvapusis pelėžirnis’ (*Lathyrus odoratus*) (A. Žag. 190).

Dar viena leksinių tarmybių rūšis – **darybinės tarmybės**, t. y. žodžiai, padaryti pagal tarmės specifinius žodžių darybos modelius (Jakaitienė 2010: 179). Kai kurie autorių tekstuose fiksuoti fitonimai nuo mokslinių augalų vardų **skiriasi galūnėmis**, pavyzdžiui, *astra* ‘astras’ (*Aster*) (H. Čig. 2003 43, B. Jon. 2007 42), *činčiberis* ‘činčiberas’ (*Strychnos*) (J. Skab. 2000 133), *obelė* ‘obelis’ (*Malus*) (H. Čig. 2011 95, R. Gran. 2007 203, A. Žag. 455), *serbenta* (R. Gran. 2005 (b) 70, L. Gut. 2008 276) ‘serbentas’ (*Ribes*).

Gyvojoje kalboje dažnai augalus linkstama įvardyti trumpesniu žodžiu – ypač dažnai numetamas kuris nors formantas, dažniausiai priesaga, pavyzdžiui: *čiobris* ‘čiobrelis’ (*Thymus*) (L. Gut. 2008 338, L. Gut. 2011 58, L. Gut. 2013 101), *dilgė* (L. Gut. 2013 242, J. Kral. 131, R. Šer. 2001 124, R. Šer. 2006 13, R. Šer. 2013 58).

Dalis autorių vartojamų augalų pavadinimų mūsų kalboje atsiradę palyginus neseniai – jie nefiksuoti nė viename *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidime, nerasime jų ir LKŽ. Gyvą šių vardų vartoseną mūsų dienomis rodo elektroninė erdvė – šie fitonimai minimi įvairiose interneto svetainėse ne po vieną kartą ir ne vieno autoriaus, tad jų negalėtume laikyti autoriniais naujadarais. Dažniausiai naujas pavadinimas (**dūrinys**) sudaromas iš augalo **vaisiaus vardo ir augalo gyvenimo formą**¹¹ reiškiančios sąvokos (sudarant tokius vardus dažniausiai antruoju dūrinio sandu eina žodžiai *medis*, *krūmas*, *žolė*). Daugiausia tokių fitonimų fiksuota jaunesnių arba vidurinėsios kartos autorių tekstuose, intelektualinėje, psichologinėje prozoje, pavyzdžiui: *bambukmedis* ‘bambukas’ (*Bambusa*) (D. Kaj. 180), *bananmedis* ‘bananas’ (*Musa*) (K. Sab. 2012 60), *bukmedis* ‘bukas’ (*Fagus*) (L. Gut. 2008 298), *erškėtkrūmis* ‘erškėtis’ (*Rosa*) (V. Bubn. 74), *liepmedis* ‘liepa’ (*Tilia*) (R. Mat. 167), *mangmedis* ‘mangas’ (*Mangifera*) (P. Dirg. 19), *migdolmedis* ‘migdolas’ (*Amygdalus*) (L. Gut. 2007 274, L. Gut. 2008 83), *sandalmedis* ‘santalas’ (*Santalum*) (R. Šer. 2013 15), *serbentkrūmis* (V. Jas. 2007 53) ‘serbentas’ (*Ribes*), *slyvmedis* ‘slyva’ (*Prunus*) (L. Čern. 2009 (a) 9, J. Skab. 2000 9, J. Skab. 2004 169), taip pat plg. panašios darybos *ricinžolė* ‘paprastasis ricinmedis’ (*Ricinus communis*) (H. Gud. 113).

Kartais augalų genčių vardai būna pasidaryti **iš lietuviško rūšies vardo** – pakeičiama rūšinio epiteto galūnė arba numetama rūšinio epiteto priesaga ir pan., pavyzdžiui: *baltauogis* ‘baltauogė meškytė’ (*Symhoricarpos albus*) (A. Žag. 159), *koksagyzas* ‘koksagizinė kiaulpienė’ (*Taraxacum kok-saghyz*) (V. Mart. 164).

¹¹ Dėl šio termino žr. Marozas 2008: 65–67.

Kilmės požūriu gana didelę grupę sudaro mūsų prozininkų gausiai vartojami įvairūs iš svetimų kalbų pasiskolinti augalų vardai. Didžioji jų dalis (17 vardų) turi lotyniškos kilmės šaknį (vardai kilę iš lotyniško genties vardo), bet į lietuvių kalbą pateko per kitas (dažniausiai slavų arba vokiečių) kalbas, pavyzdžiui, *alijošius* (le. *aloes*, *elijasz*, bru. *альяс*)¹² ‘alavijas’ (*Aloe*) (L. Čern. 2008 28, L. Gut. 2008 82, L. Gut. 2013 137, R. Marč. 185, J. Skab. 2004 154, R. Šer. 2013 57, A. Zur. 2010 30), *asfodelija* (ru. *асфodelь*) ‘plėnūnė’ (*Asphodelus*) (J. Skab. 2000 159), *cikorija* (ru. *цукоруй*, bru. *цукорыя*, le. *cykorija*, vo. *Zichorie*) ‘paprastoji trūkažolė’ (*Cichorium intybus*) (H. Gud. 231, R. Sad. 230, M. Sluc. 175), *fasolis* (ru., bru. *фасоль*, le. *fasola*, *fasolka*) ‘daržinė pupelė’ (*Phaseolus vulgaris*) (A. Žag. 545), *irisas* (ru. *ирис*, le. *irys*, vo. *Iris*) ‘vilkdalgis’ (*Iris*) (B. Jon. 2009 174, A. Meil. 19, J. Skab. 2004 222), *jeronimas* (ru. *герань*, vo. *Geranium*) ‘kvarpioji pelargonija’ (*Geranium odoratissimum*) (G. Adom. 94, R. Gran. 2013 (b) 123, V. Jas. 2007 69), *konvalija* (le. *konwalia*) ‘pakalnutė’ (*Convallaria*) (R. Ašk. 24, A. Rus. 108, M. Sluc. 200, A. Žag. 422), *krakatūzas*¹³ (le. *krategus*, ru. *кратегус*) ‘gudobelė’ (*Crataegus*) (R. Šer. 2001 163), *laminarija* (ru. *ламинария*, bru. *ламинарыя*) (H. Gud. 127) ‘rudieji jūrų dumbliai’ (*Laminaria*), *pinavija* (H. Čig. 2007 62, H. Čig. 2011 32, K. Sab. 2008 154, R. Šer. 2006 146, A. Žag. 181), *piwonija* (H. Gud. 113) (le. *piwonja*, bru. *півоня*, taip pat plg. ru. *пеон*, *пион*, vo. *Paeonie*) ‘bijūnas’ (*Paeonia*), *rododendronas* (ru. *рододендрон*, le. *rododendron*, bru. *рададэндран*, vo. *Rhododendron*) ‘rododendras’ (*Rhododendron*) (B. Jon. 2009 12), *rozgeranija* ‘kvarpusis rozmarinas’ (ru. *розмарин*, le. *rozmaryn*) (*Rosmarinus officinalis*) (J. Skab. 2000 161), *salvinija* (ru. *сальвиния*, bru. *сальвінія*, le. *salwinia*) ‘plūstis’ (*Salvinia*) (J. Skab. 2000 87, J. Skab. 2004 85), *silvija* (ru. *сальвия*, le. *szalwia*) ‘raudonžiedis šalavijas’ (*Salvia splendens*) (H. Gud. 333), *šparagas* (le. *szparag*, ru., bru. *спаржа*) ‘smidras’ (*Asparagus*) (K. Sab. 2014 135), *zinija* (ru. *цинния*, bru. *цынія*, le. *synia*, vo. *Zinnie*) ‘gvaizdūnė’ (*Zinnia*) (B. Jon. 2007 20, A. Žag. 124).

Iš **lotyniško rūšies** vardo pasidaryti trys pavadinimai: *beladona* ‘vaistinė šunvyšnė’ (*Atropa belladonna*) (A. Žag. 570), *čampaka* ‘šilkmedinė michelija’ (*Michelia champaca*) (V. Bubn. 15), *kaprifolija* ‘apskritalapis sausmedis’ (*Lonicera caprifolia*) (A. Žag. 126).

Kiti skoliniai gauti iš slavų kalbų. Fiksuota 19 tokių pavadinimų, pavyzdžiui: *amerikonka* (ru. *американка*, bru. *амерыканка*, le. *amerykanka*) ‘galinsoga’ (*Galinsoga*) (R. Šer. 2010 117), *bezdaz* (A. Žag. 59), *bėzas* (R. Sad. 135) (le. *bez*, *bezd*, bru. *бэз*) ‘alyva’ (*Syringa*), *bulbė* (bru. *бульба*, le. *bulba*, *bulwa*) ‘valgomoji

¹² Nurodant augalų vardus kitomis kalbomis, remiamasi LR Terminų banke (<http://terminai.vlkk.lt>) pateikiamais duomenimis ir R. Jankevičienės sudarytu *Botanikos vardų žodynu* (1998). Taip pat pavadinimai tikrinti atitinkamų kalbų elektroniniuose žodynuose: <http://www.wsjp.pl>; <http://www.gramota.ru>, <http://www.skarnik.by> ir kt.

¹³ Plačiau apie *krakatūzų* kilmę ir sinonimus žr. Klimavičius 2005: 8–9.

bulvė' (*Solanum tuberosum*) (H. Gud. 34), *čarnobylas* (L. Gut. 2007 12), *černobylas* (L. Gut. 2007 66) (uk. *чорнобиль*) 'paprastasis kietis' (*Artemisia vulgaris*), *čemoryčia* (ru. *чемерица*, bru. *чамярыца*, le. *ciemierzysca*) 'baltasis čemerys' (*Veratrum album*) (K. Saj. 2010 180), *čyžma* (ru. *нижма*, bru. *нижма*) 'paprastoji bitkrėslė' (*Tanacetum vulgare*) (R. Šer. 2013 88), *karagačius* (ru. *карагач*) 'smulkialapė guoba' (*Ulmus parvifolia*) (A. Žag. 549), *kaštanas* (ru. *каштан*, le. *kasztan*) 'paprastasis kaštonas' (*Aesculus hippocastanum*) (A. Žag. 510), *kaštavolas* (le. *kosztywał*) 'vaistinė taukė' (*Symphytum officinale*) (H. Gud. 403), *kolčikai* (ru. *колокольчик*) 'katilėlis' (*Campanula*) (H. Gud. 113), *lochas* (ru. *лох*) 'siauralapis žilakrūmis' (*Elaeagnus angustifolia*) (A. Žag. 530), *muškatėlis* (le. *muszkatel*, taip pat plg. ru. *мускатель* 'tam tikros rūšies vynas') 'juostuotoji pelargonija' (*Pelargonium zonale*) (A. Žag. 548), *notka* (ru. *ноготки*, le. *nagietek*) 'medetka' (*Calendula*) (B. Jon. 2009 199), *pijolka* (ru. *фиалка*, le. *fiolėk*) 'šuninė našlaitė' (*Viola canina*) (R. Gran. 2005 (a) 160), *radastas* (le. *rdest*) 'raukšlėtalapis erškėtis' (*Rosa rugosa*) (A. Žag. 124), *stanaunykas* (le. *stanownik*) 'skėtinė marenikė' (*Chimaphila umbellata*) (N. Peč. 235), *vosilka*, *vosilkas* (ru. *василек*, bru. *васілёк*) 'paprastoji rugiagėlė' (*Centaurea cyanus*) (E. Jan. 54, A. Žag. 215).

Fiksuoti tik trys fitonimai, pasiskolinti iš vokiečių kalbos: *kartupelis* (vo. *Kartoffel*, taip pat plg. ru. *картофель*) 'valgomoji bulvė' (*Solanum tuberosum*) (K. Sab. 2014 164), *šabalbonas* (E. Kurk. 92), *šebelbonės* (A. Žag. 118) 'raudonžiedė pupelė' (*Phaseolus coccineus*) (plg. Rytų Prūsijos vokiečių *schabalbône*).

Kai kurie autorių vartojami pavadinimai pagal savo kilmę laikytini **hibridais**. Laikantis siauresnės (su kodifikacija susijusios) hibrido sampratos (Jakaitienė 2010: 255; Keinys 1984: 114), hibridais laikomi žodžiai, turintys lietuvišką šaknį, bet svetimą (nenorminį) darybos afiksą (arba atvirksčiai – svetimą (nenorminę) šaknį ir lietuvišką darybos afiksą), taip pat dūriniai, kurių vienas dėmuo lietuviškas, o kitas – svetimas, bendrinėje kalboje neteiktinas žodis, pavyzdžiui: *cukierkaitės* (le. *cukier*) 'plačialapis švylys' (*Eriophorum latifolium*) (L. Gut. 2011 58), *čebatėlis* (A. Žag. 190), *čebatukai* (H. Gud. 113) (bru. *чобат*) 'mėlynoji kurpelė' (*Aconitum napellus*), *kurvažolė* (R. Šer. 2014 110, R. Šer. 2013 55), *kurvažolynas* (R. Šer. 2013 55) (ru., uk. ir kitos slavų kalbos *курва*) 'vaistinė baltašaknė' (*Polygonatum odoratum*), *levažandis* (B. Jon. 2007 18, A. Žag. 124), *levukas* (B. Jon. 2007 18) (ru. *лев*, bru. *леў*, le. *lew*) 'žioveinis' (*Antirrhinum*), *plaskažolė* (le. *plaski*) (R. Sad. 20) 'varputis' (*Agropyron*), *zubražolė* (ru., bru. *зубр*) 'stumbražolė' (*Hierochloe*) (J. Skab. 2004 193).

Meniniuose tekstuose nenorminiai kalbos reiškiniai dažniausia vartojami norint stilizuoti senovę; jie paprastai siejami su senesniais laikais arba vyresniąja kaimo karta, todėl nenorminiai žodžiai tekstuose turi ne tiek svetimumo, kiek archajiškumo atspalvį (Župerka 2012: 11). Dažniausiai tokių augalų pavadinimų vartoseną yra motyvuota: jie autoriui padeda atkurti praeities laiką

(Kristinos Sabaliauskaitės, L. Gutausko, A. Žagrakalytės tekstai parašyti žvelgiant į praeities laiką – vaizduojamas XVIII a., XX a. pirmą pusę), tokie vardai cituojami iš senų raštų (R. Šerelytės, A. Žagrakalytės romanuose), šiuos pavadinimus dialoguose vartoja vyresnės kartos personažai (kaimo senoliai L. Gutausko, H. Gudavičiaus, H. Čigriejaus kūciniuose) arba žilo plauko sulaukęs pasakotojas (R. Granausko, R. Sadausko, K. Sajos naratyvuose).

LIAUDIŠKŲ VARDŲ VARTOSENOS KONTEKSTAI IR POLINKIAI

Daugiau liaudiškų augalų vardų fiksuota senosios kartos autorių kūciniuose, tradicinės buitinės prozos tekstuose su turtinga leksika. Dažniausiai augalų vardai pasipila prozininkams kuriant paprastus, nuoširdžius, asmenine patirtimi paremtus pasakojimus, vaizdais tapant konkrečius peizažus (aprašant gėlių darželius, pievas, pamiškes ir pan.), pavyzdžiui: „Pas mus, Žemaitijoje, *žemčiūgų* irgi daug kur pamatysi, *mėtų*, *šalavijų* taip pat netrūksta. Antrame darželyje, ties gryčios langais, *rūtos* ir tikrosios, baltosios *lelijos* – ne tos, kurias čia *raitūzais* dėl išlenktų vainiklapių vadina. [...] vienmetės gėlės kaskart čia keičiasi: vienos pasėja daugiau *leukonijų*, *zinijų*, kitos mėgsta *petunijas*, *levažandžius*, *nasturtas*... Aplink lovelius *ramunėliai*, kad žemės iš lovelių nebyrėtų. Darželio kampe *radastas*, o nuo gatvės pusės beveik per visą gryčios galą prižėlę *bezdy*, *levandy*, *šėivamedžiu*“ (A. Žag. 124). „Eugenija Kuliešienė atveria vartelius ir šaukia savo žolynus senoviniais vardais: *pivonijos*, *karvelukai*, *marguciai*, *sausukai*, *raguotukai*, *lenkuciai*, *kupstukai*, *vijokliukai*, *gvazdikuciai*, *raktukai*, *čebatukai*, *kolčikai*, *martukės*, *mėlynukai*, *lineliai*, *goštautai*, *karkliukai*, *ežiukai*, *panaitės*, *Juozapo rykštės*, *saulutės*, *razetos*...“ (H. Gud. 113). „Kitais kartais, prisiminęs motinos žolininkės kamaraitėj kabančius ryšulėlius džiovintų gydomųjų žolynų, mėgindavo juos išvardyti: *jonazolės*, *medetkos*, *dedešvos*, *čiobriai*, *pelynai*, arba *kartieji kiečiai*, *mėtos*, *bruknių* lapeliai, *meškauogės*, *erškėtuogės*, *liepžiedžiai*, *vingiorykštės* nuo širdies skausmo, *baltųjų gluosnių* žievė nuo ramato, *amalas*, *kadagio* uogos, *šaltalankio* aliejus žaizdoms [...]“ (L. Gut. 2011: 58)¹⁴.

Tarmiški augalų vardai prozos tekstuose pasirodo ir tada, kai autorius cituoja kokį nors tautosakos kūrinį (dažniausiai liaudies dainas, mini šokių pavadinimus ir pan.): „Oi, sūneli, kareivėli, ko pavirtai *užalėliu*, o žirgelis – šiaurum vėju

¹⁴ Ypač daug tokių išvardijimų L. Gutausko prozoje – čia augalų vardai ne kartą pasipila ištisu srautu. Literatūrologai tai įvardija net kaip autoriaus daugiažodžiavimą, kai kalbama dėl paties gražaus kalbėjimo, o ne dėl turėjimo ką pasakyti (Bukelienė 2004: 24).

[...]“ (Gut. 2001 128)¹⁵. „Statykim, vyrai, *jievaro* tiltą, aleliumai rūtele, *jievarėlio* tiltą“ – „Iš ko jūs statot *jievaro* tiltą, aleliumai rūtele, *jievarėlio* tiltą“ (R. Marč. 316). „[...] šokių ratelis nenuilsdamas repetuoja „*Jievaro* tiltą“ [...]“ (J. Kunč. 2006 37); „[...] augo sode *serbenta*, augo sode *serbenta*, augo sode, širdele, *serbenta*“ [...] „ne dėl jūsų [paukšteliai] *serbenta*, ne dėl jūsų, širdele, *serbenta*“ (L. Gut. 2008 276)¹⁶. Tautosaka – ta sritis, kurioje galime pajausti vertikaliąsias žodžių sąsajas. Dainose, apeigose atsimenami seniausi žodžių pavartojimai, iškyla senoviniai vaizdiniai. Gyvoji šnekamoji kalba ir tautosaka leidžia patirti, kad „mūsų pasaulėjauta, mąstymo būdas, pagrindinės dvasinės nuostatos yra suprogramuotos ten, žodžio gilumoje“ (Martinaitis 1992: 142).

Liaudiški augalų vardai autorių minimi ir cituojant senesnio laiko rašytinius šaltinius, žinomų ir nežinomų autorių dainų, eilėraščių posmus: „[...] čiagi višur dabar taip pamėgta daina: Neišeik, neišeik tu iš sodžiaus, / Nepaliki *žilvičių* vienų [...]“ (H. Čig. 2003 44)¹⁷; „*Juodoji drignė*, – pranešė *Vadovas. Miegažole* dar vadinama. Turi stipriai veikiančių alkaloidų [...]“ (R. Šer. 2013: 68)¹⁸; „Dėlko lietuviai mažai sėja ir valgo žirnių ir pupų (*šebelbonių*). Iš viršui tilpusių žinių gerai supratome kaip yra naudingi maistui ankštiniai augmens, būtent žirniai ir pupos (vadinamos *šebelbonėmis*)“ (A. Žagr. 118)¹⁹.

Kai kurios augalų gentys lietuvių prozoje **įvardijamos keliais skirtingais** liaudiškais vardais, pavyzdžiui: tankiažiedė rūgštyinė (*Rumex confertus*) skirtingų autorių vadinama *arklarūgštyne* (R. Gran. 2003 24), *arkliarūgšte* (D. Grig. 39, R. Šer. 2006 28), *arkliarūgšyne* (J. Kunč. 2026 59), *žirgarūgštyne* (J. Kral. 83). Paprastas erškėtis (*Rosa canina*) vadinamas *erškėtrože* (L. Čern. 2009 (b) 132, L. Gut. 2008 156, E. Ign. 17, K. Sab. 2008 154, M. Sluc. 179, R. Šer. 2013 78, A. Žag. 323) ir *šunrože* (L. Gut. 2013 151, 356). R. Šerelytė netgi tame pačiame sakinyje išvardija kelis to paties augalo vardus: „*Bitkrėsle, bitkrėsle, gumbažole, čyžma* siūbuojanti, tavo žiedeliai – geltoni kauleliai, palei kapinių pakraštį siūruoja ir jų visas miškas, bičių medum apneštų“ (R. Šer. 2013 88). „*Miegažole, drigniažole*, koks mėlynas mėnulis šviečia virš dykvietės, kurioje tu augi!“ (R. Šer. 2013 69).

¹⁵ Ta pati liaudies daina, tik su daugiau dzūkiškų fonetinių ypatybių, cituojama ir kitoje L. Gutausko novelėje: „Oi, sūneli, raitužėli, / ko pavirtai *užalėliu*, / ko pavirtai *užalėliu*, o žirgelis šaurum vėju“ (L. Gut. 2011 390).

¹⁶ Beveik tą pačią lietuvių liaudies dainos citatą randame ir R. Granausko romane *Kenotafas* (2005): „[...] šokių būrelyje šoko „*Serbentėlė*“. [...] Atsimena ir melodiją, ir žodžius: Augo kieme *serbenta*, / Augo kieme *serbenta*, / Augo kieme, širdele, *serbenta*“ (Gran. 2005 (b) 70).

¹⁷ Ištrauka iš Prano Gudaičio eilėraščio, virtusio populiaria daina.

¹⁸ R. Šerelytės romane *Vardas tamsoje* (2013) ne vieną kartą cituojamas Jono Dagio sudarytas *Lietuviškas botanikos žodynas* (1938).

¹⁹ Romane pateikiama citata iš 1908 m. Tilžėjeėjusio *Ūkiškojo kalendoriaus*.

Pasitaiko, kad skirtingi augalo vardai vartojami to paties autoriaus kūrinyje: H. Čigriejus savo novelėse tuopą (*Populus*) vadina *topoliu* (H. Čig. 2003 63, H. Čig. 2007 115, H. Čig. 2011 76) ir *topiliu* (H. Čig. 2007 57), R. Granauskas šį medį vadina *tapaliu* (R. Gran. 2007 230) ir *topoliu* (R. Gran. 2005 (a) 29, R. Gran. 2007 248), H. Gudavičius našlaitę vadina *broliukais* ir *brolukais* (H. Gud. 113), L. Gutauskas paraleliai vartoja *verbą* (L. Gut. 2011 58) ir *blindę* (L. Gut. 2011 291), *riešutą* (L. Gut. 2011 192) ir *lazdyną* (L. Gut. 2011 48), tame pačiame puslapyje randame *ėglį* ir *kadagį* (L. Gut. 2011 275), *gyslotį* ir *trauklapį* (L. Gut. 2013 101), *dilgėlę* ir *dilgynę* (L. Gut. 2013 168). Tokia variantų įvairovė rodo, kad vyresniosios kartos rašytojai vis dar jaučia stiprų tarmių poveikį ir dažnai jų tekstuose net nevalingai konkuruoja bendrinės ir šnekamosios kalbos leksika. Be to, skirtingų leksemų vartoseną dažnai būna motyvuota ir paties autoriaus (skirtingas leksemas vartoja pasakotojas ir kūrinio personažai).

Svarbus prozos kūriniuose liaudiško augalo vardo pavartojimo **kontekstas**. Tarminiai pavadinimai, kaip jau ne kartą anksčiau minėta, pirmiausia siejami su vyresniąja karta – tėvais, seneliais, protėviais – tais žmonėmis, kurie dar moka tarmę ir yra artimi gamtai, gyvena joje ir jos ritmu: „[...] tos iš Skroblaus pievų atneštos smulkios žolelės, kurių tikro vardo nežinojo, bet mama jas vadindavo cukierkaitėm, sakydavo: man sapnuojas cukierkaitių pieva“²⁰ (L. Gut. 2011 58). „Su tokia – ant paltuko apvyniota kačpėdėlėm kvepiančia skara brisdavau įsikibus į močiutės ranką per visą Vidugirių kaimą [...]“ (B. Jon. 2009 198). „Brolukai. Taip vadindavo mano seneliai, taip vadindavo Magdukė. O ji buvo žolelių karalienė...“ (B. Jon. 2009 202). „Didžiojo šeimos qžuolo seniausiai nebėr, bet kol bus žodis, galėsiu girdėti, kaip ošia ūžals, – šitai suūžia iš tėvo lūpų“ (A. Žag. 565).

Taip pat tarmiško žodžio vartosenai turi įtakos ir vaizduojama kūrinio erdvė: gana dažnai greta liaudiškų fitonimų minimi konkretūs vietovardžiai (kaimų, upelių, miškų vardai), etnografiniai regionai ar etnonimai, pavyzdžiui: „Stanaunykas – tai dzūkų ženšenis. Nuo peršalimo. Stiprina visą organizmą [...]“ (N. Peč. 235). „Pas mus, Žemaitijoje, žemčiūgų irgi daug kur pamatysi, mėtų, šalavijų taip pat netrūksta“ (A. Žag. 124). „Pamenu buvo tokios mėlynos mėlynos [akys], lyg vosilkų žiedeliai rugių apsuptame Skaistgirių kaime“ (E. Jan. 54).

Kartais liaudiškų augalų pavadinimų vartojimą lemia prozininkų vaizduojamas praeities laikas. Štai Kristina Sabaliauskaitė savo romanuose atkuria XVIII a. Vilniaus erdvėlaikį. Tad visai natūraliai veikėjų lūpose skamba ir senieji, to laiko žymę turintys augalų vardai: kartupelis (K. Sab. 2014 164),

²⁰ 2000–2001 m. *Šalčinio* laikraštyje (Nr. 36–41) buvo spausdinami merkiniškės Vladzės Ališauskaitės-Ališauskienės prisiminimai apie išnykusį gimtąjį Rudnios kaimą „Man sapnuojas cukierkaitių pieva“. Greičiausiai, kad iš čia ši frazė pateko ir į L. Gutausko novelę „Bitės ir ugnis“. Dėl *cukierkaitių* vardo motyvacijos žr. Lapelė 2007: 5.

bulba, *liuteroniškas kartupelis* (K. Sab. 2014 161), *šparagas* (K. Sab. 2014 135), *pinavija* (K. Sab. 2008 154) ir kt. Tačiau kūrinio parašymo laiką išduoda autorės vartojami naujieji skoliniai: „[...] jis [Norvaiša] pasidygėjęs traukė *rukolos* lapą iš po pašte-to“ (K. Sab. 2014 161)²¹.

L. Gutausko žvilgsnis taip pat labai dažnai nukreiptas į praeitį. Daugelį jo trumposios prozos kūrinių galėtume pavadinti praeities istorijų katalogais, kuriuose dabartis iškyla tik kaip fonas, postūmis ką nors prisiminti. Kai kuriuos jo tekstus galima skaityti kaip autentiškas istorijas ar prisiminimus (Daubaraitė 2012: 13), o dažniausiai karą ir pokarį prisimena senoji karta, dar atsimenanti senoviškus augalų vardus. Svetimybės ir hibridai (*cukierkaitės*, *čarnobylas*, *radastas* ir kt.) tik dar labiau priartina skaitytoją prie to meto (karo ir pokario) realybės.

APIBENDRINIMAS

Literatūros kritikai teigia, kad epochų lūžyje tikrovė keičiasi greitai ir neatpažįstamai. Nors iš šiuolaikinės lietuvių prozos pamažu dingsta „mylimas kalnelis, senas ažuolas, vaikystės žemuogių pievelė“ (Sprindytė 2006: 47), tačiau vis dėlto liaudiškų ir tarmiškų augalų vardų mūsų prozoje vartojama palyginti nemažai.

Nuosekliai perskaičius beveik 100 XXI a. lietuvių autorių prozos kūrinių, 49 autorių 80 kūrinių rasti 203 augalų pavadinimai, kurie kuo nors (šaknimi, reikšme, daryba ar fonetine sudėtimi) skiriasi nuo mokslinių augalų vardų. Didžiąją dalį šių vardų galima rasti LKŽ, tačiau apie 50 pavadinimų nefiksuoti nei didžiajame žodyne, nei jo papildymų kartotekoje. Į žodyną nepateko ne tik svetimą šaknį turintys augalų vardai (*beladona*, *čampaka*, *čarnobylas*, *čerbolylas*, *kaprifolija*, *karagačius*, *krakatūzas*, *muškateljis* ir kt.), bet ir kai kurie savi lietuviški pavadinimai (*baltauogis*, *karvelukai*, *kibišis*, *lenkučiai*, *martukės*, *paleistuvė*, *raguotukai*, *raktukai*, *vilkarnė* ir kt.). Pastarieji pavadinimai turėtų patekti bent į LKŽ papildymų tekstus, nes šių vardų gyvumą tarmėse patvirtina ne tik analizuotų grožinių tekstų autoriai, bet ir straipsnio autorės ekspedicijų metu užrašyta medžiaga.

Kilmės požiūriu gana didelę grupę sudaro mūsų prozininkų gausiai vartojami įvairūs iš svetimų kalbų pasiskolinti augalų vardai. Didžioji jų dalis (17 vardų) turi lotyniškos kilmės šaknį, bet į lietuvių kalbą pateko per kitas

²¹ Bastutinių šeimos aliejinio augalo lietuviškas pavadinimas yra *gražgarstė* (*Eruca*); plg. it. *rucola*, an. *arugula* (žr. L. Vaicekauskienė 2013: 20).

(dažniausiai slavų arba vokiečių) kalbas. 19 skolinių gauta iš slavų kalbų. 9 augalų pavadinimai laikytini hibridais.

Pagal paplitimą prozos tekstuose fiksuoti augalų vardai skirtni į keletą grupių. Siauriausiai vartojamos žemaitybės, rytietybės ir dzūkybės. Pluoštas leksinių tarmybių vartojama plačiau – visame aukštaičių tarmės plote. Kiti pavadinimai žinomi visoje Lietuvoje.

Straipsnyje aptarti augalų vardai prozos kūrinuose atlieka kelias funkcijas. Pirmiausia minėtina nominatyvinė funkcija (t. y. taip tiesiog įvardijami tam tikri augalai). Sąmoningai vartojami tarmiški augalų vardai kartu su kitomis meninėmis priemonėmis prozininkams padeda individualizuoti veikėjų kalbą. Be to, senieji ir svetimos kilmės pavadinimai atspindi kūrinuose vaizduojamą praeities laiką, o tarmiški vaistinių augalų vardai, senieji etnografinių darželių gėlių pavadinimai padeda autoriams tapyti autentiškus aplinkos vaizdus, parodyti vietos koloritą. Taip pat įdomu, kad liaudiški ir tarmiški augalų vardai prozos tekstuose kartais tampa personažų vardais, pavyzdžiui, mergina Astra (R. Ašk.), dėdė Jievaras (A. Zur. 2000), gydytoja Žibutė (Žiba, Žibka) (P. Dirg.), ožka Žibutė (J. Kunč. 2006), teta Konvalija, dėdė Jeronimas (R. Šer. 2001) ir kt.

Akivaizdu, kad globalizacijos ir žodžio agonijos amžiuje mūsų prozininkai nuo tautiškumo ir tarmiškumo galutinai nenusigręžia – dažnai sąmoningai jį akcentuoja įvairiais kalbos lygmenimis. Naujoji literatūra, siekdama paveikumo, pasitelkia žargoną, nenorminę raišką, netgi žemojo sluoksniu prastakalbę (Smetonienė 2013: 156) ir kaip atsvara tam išskyla sąmoningai kai kurių autorių akcentuojamas tarmiškumas, žodžio raiškos savitumas, kitoniškumas. Liaudiški (tarmiški) augalų vardai – tik atskira semantinė žodžių grupė, tačiau jos vartosenos polinkiai rodo, kad modernių laikų naratyve gyvoji kalba yra vienas iš kertinių akmenų, padedančių autoriams išlaikyti individualumą ir savitą nacionalinį stilių.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

- G. Adom. – Adomaitytė Gintarė. *Gėlių gatvė*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
- J. Ap. – Aputis Juozas. *Bėgiai išnyksta rūke*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
- R. Ašk. – Aškinytė Rasa. *Žmogus, kuriam nieko nereikėjo*. Vilnius: Vaga, 2013.
- V. Buhn. – Buhnys Vytautas. *Balandžio plastėjime*. Vilnius: Alma littera, 2002.
- V. Čep. – Čepas Vytautas. *Po saule keičiasi tik laikas*. Vilnius: Alma littera, 2008.
- L. Čern. 2008 – Černiauskaitė Laura Sintija. *Benedikto slenkščiai*. Vilnius: Alma littera, 2008.

- L. Čern. 2009 (a) – Černiauskaitė Laura Sintija. *Kambarys jazmino krūme*. Vilnius: Alma littera, 2009.
- L. Čern. 2009 (b) – Černiauskaitė Laura Sintija. *Kvėpavimas į marmurą*. Vilnius: Alma littera, 2009.
- R. Čern. – Černiauskas Rimantas. *Miestelio istorijos*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
- H. Čig. 2003 – Čigriejus Henrikas Algis. *Ekvinokcijų žmonės*. Vilnius: Vaga, 2003.
- H. Čig. 2007 – Čigriejus Henrikas Algis. *Varna braukia ašarą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
- H. Čig. 2011 – Čigriejus Henrikas Algis. *Ir parnešė apynio kvapą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.
- P. Dirg. – Dirgėla Petras. *Alibi knygos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
- R. Gran. 2003 – Granauskas Romualdas. *Duburys*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003.
- R. Gran. 2005 (a) – Granauskas Romualdas. *Šunys danguje*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
- R. Gran. 2005 (b) – Granauskas Romualdas. *Kenotafas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
- R. Gran. 2007 – Granauskas Romualdas. *Rūkas virš slėnių*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
- R. Gran. 2011 – Granauskas Romualdas. *Trys vienatvės*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.
- R. Gran. 2013 (a) – Granauskas Romualdas. *Išvartyjeji*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.
- R. Gran. 2013 (b) – Granauskas Romualdas. *Šventųjų gyvenimai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.
- R. Gran. 2014 – Granauskas Romualdas. *Trečias gyvenimas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2014.
- D. Grig. – Grigaliūnienė Danutė. *Saulelė vakaran*. Kaišiadorys: Gija, 2008.
- H. Gud. – Gudavičius Henrikas. *Gatmeldžio sodas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.

- L. Gust. – Gustainis Liudas. *Dagilio, šuns ir kiti šešėliai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.
- L. Gut. 2001 – Gutauskas Leonardas. *Šešėliai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
- L. Gut. 2007 – Gutauskas Leonardas. *Musės. Palėpė*. Vilnius: Vaga, 2007.
- L. Gut. 2008 – Gutauskas Leonardas. *Daiktai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008.
- L. Gut. 2011 – Gutauskas Leonardas. *Šunų dainos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2011.
- L. Gut. 2013 – Gutauskas Leonardas. *Fragmentai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.
- E. Ign. – Ignatavičius Eugenijus. *Marso pilnatis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
- M. Ivaš. – Ivaškevičius Marius. *Žali*. Vilnius: Tyto alba, 2002.
- E. Jan. – Janušaitis Edmundas. *Žaliakalnis – prisikėlimo istorija. 36 sapnų romanai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.
- V. Jas. 2007 – Jasukaitytė Vidmantė. *Kai mes buvome vilkai*. Vilnius: Alma littera, 2007.
- V. Jas. 2008 – Jasukaitytė Vidmantė. *Aš nužudžiau savo dukterį*. Vilnius: Alma littera, 2008.
- D. Jaz. – Jazukevičiūtė Dalia. *Jo vardas Sibiras*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- B. Jon. 2007 – Jonuškaitė Birutė. *Kregždėlaiškis*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
- B. Jon. 2009 – Jonuškaitė Birutė. *Baltų užtrauktukų tango*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.
- B. Jon. 2011 – Jonuškaitė Birutė. *Užsagstyk mane*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.
- D. Kaj. – Kajokas Donaldas. *Kazašas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
- J. Kral. – Kralikauskas Juozas. *Dinastijos žūtis*. Vilnius: Tyto alba, 2002.
- J. Kunč. 2000 – Kunčinas Jurgis. *Kasdien į karą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
- J. Kunč. 2006 – Kunčinas Jurgis. *Baltųjų sūrių naktis*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.

- E. Kurk. – Kurklietytė Elena. *Šešėlių verpėja. Laukinės Todės istorija*. Vilnius: Alma littera, 2009.
- R. Marč. – Marčėnas Rimantas. *Lėtas skubėjimas pas Domą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
- V. Mart. – Martinkus Vytautas. *Dvylika lieptų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.
- R. Mat. – Mataitytė Rūta. *Svajonė apie sniegą*. Versus aureus, 2013.
- A. Mil. – Meilūnaitė Alina. *Negyvenami miestai*. Vilnius: Tyto alba, 2014.
- I. Mer. – Meras Icchokas. *Stotelė vidukelėj*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
- J. Mik. – Mikelinskas Jonas. *Dinozauro ausyje*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.
- S. Par. – Parulskis Sigitas. *Tamsa ir partneriai*. Vilnius: Alma littera, 2012.
- N. Peč. – Pečiūra Nėrius. *Vilniaus kiberpoema*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
- U. Rad. – Radzevičiūtė Undinė. *Žuvis ir drakonai*. Vilnius: Baltos lankos, 2013.
- V. Rykš. – Rykštaitė Vaiva. *Kostiumų drama*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- A. Rus. – Ruseckaitė Aldona. *Marios vandens*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
- K. Sab. 2008 – Sabaliauskaitė Kristina. *Silva rerum*. Vilnius: Baltos lankos, 2008.
- K. Sab. 2011 – Sabaliauskaitė Kristina. *Silva rerum II*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- K. Sab. 2012 – Sabaliauskaitė Kristina. *Danielius Dalba & kitos istorijos*. Vilnius: Baltos lankos, 2012.
- K. Sab. 2014 – Sabaliauskaitė Kristina. *Silva rerum III*. Vilnius: Baltos lankos, 2014.
- R. Sad. – Sadauskas Romas. *Gyvenimas prie vieškeliuko. Demeniškių paveikslėliai*. Vilnius: Žuvėdra, 2009.
- K. Saj. 2010 – Saja Kazys. *Nežinia kur nežinia kas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
- S. Sak. – Sakalauskaitė Saulė. *Sudužusių širdžių diena*. Vilnius: Alma littera, 2010.
- J. Skab. 2000 – Skablauskaitė Jolita. *Trečiasis tūkstantmetis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.

- J. Skab. 2004 – Skablauskaitė Jolita. *Septyniadangė erdvė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
- M. Sluc. – Sluckis Mykolas. *Išsipildymas ne pagal Joana*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003.
- R. Šav. 2009 – Šavelis Rimantas. *Langinė vėtroje*. Vilnius: Versus aureus, 2009.
- R. Šav. 2013 – Šavelis Rimantas. *Šiek tiek mėnesienos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.
- R. Šer. 2001 – Šerelytė Renata. *O ji tepasakė miau*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
- R. Šer. 2006 – Šerelytė Renata. *Balzamuotojas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.
- R. Šer. 2008 – Šerelytė Renata. *Mėlynbarzdžio vaikai*. Vilnius: Alma littera, 2008.
- R. Šer. 2010 – Šerelytė Renata. *Vėjo raitelis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
- R. Šer. 2013 – Šerelytė Renata. *Vardas tamsoje*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.
- R. Šer. 2014 – Šerelytė Renata. *Kokono baladės*. Vilnius: Alma littera, 2014.
- Š. Šim. – Šimulynas Šarūnas. *Rugiuose prie obelų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
- A. Tap. – Tapinas Andrius. *Vilko valanda*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- A. Urb. 2012 – Urbonaitė Audronė. *Cukruota žuvis*. Vilnius: Alma littera, 2012.
- A. Urb. 2014 – Urbonaitė Audronė. *Žydiškų daiktų kambarys*. Vilnius: Alma littera, 2014.
- G. Vil. – Viliūnė Gina. *Vilniaus madona*. Vilnius: Alma littera, 2014.
- A. Zur. 2000 – Zurba Algimantas. *Eina...* Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
- A. Zur. 2010 – Zurba Algimantas. *Krisius*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2010.
- A. Žag. – Žagrakalytė Agnė. *Eigulio duktė: byla F 117*. Vilnius: Tyto alba, 2013.

LITERATŪRA

- Akelaitienė Gražina, Žiliūtė-Batavičienė Dainora 2011: R. Granausko kūriniių leksinės tarmybės. – *Žmogus ir žodis: Didaktinė lingvistika* 13, 5–15.
- Arnatkevičiūtė Laima 2006: Lietuvių esė postmodernizmo situacijoje: Rolandas Rastauskas. – *Lituanistica* 65(1), 63–72.
- Brazauskas Nerijus 2010: *XX a. lietuvių modernistinis romanas: raidos ir poetikos linkmės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Bukelienė Elena 2004: *Proza ties tūkstantmečio riba*. Kaunas: Šviesa.
- Daubaraitė Jolanta 2012: Leonardas Gutauskas. „Šunų dainos“: praeities katalogas. – *Literatūra ir menas* 22, 12–13.
- Gritėnienė Aurelija 2014: Liaudiški augalų vardai šiuolaikinėje lietuvių vaikų prozoje. – *Žmogus ir žodis: Didaktinė lingvistika* 16, 50–62.
- Gritėnienė Aurelija 2014: *Šakutmedžiai, bulbumai ir žlembės* šiuolaikinėje lietuvių vaikų prozoje. – *Gimtoji kalba* 2, 8–13.
- Jakaitienė Evalda 2010: *Leksikologija. Studijų knyga. Antras pakartotinis leidimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jankevičienė Ramunėlė 1998: *Botanikos vardu žodynas*. Vilnius: Botanikos instituto leidykla.
- Kalėda Algis 1996: *Romano struktūros matmenys: literatūrinės komunikacijos lygmuo*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Keinys Stasys 1984: Lietuvių kalbos hibridai (sąvoka, rūšys ir normiškumas). – *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija* 3(88), 113–123.
- Klimavičius Jonas 2005: Kas yra *krakatūzai*? – *Gimtoji kalba* 10, 8–9.
- Kniūkšta Pranas 1981: *Rašytojas ir žodis*. Vilnius: Mokslas.
- Kubilius Vytautas 2003: *Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje*. Kaunas: VDU leidykla.
- Lapelė Mindaugas 2007: Kempės upelio slėnyje. – *Šalčinis* 62, 4–5.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002, elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: www.lkz.lt [2015-02-28].
- Marozas Vitas 2008: *Sausumos ekosistemų įvairovė ir apsauga*. Kaunas: Akademija.

- Martinaitis Marcelijus 2003: Dešimtmečių sąvartoje. – *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sud. Giedrius Viliūnas. Vilnius: Alma littera, 9–30.
- Martinaitis Marcelijus 1992: *Papirusai iš mirusiųjų kapų: Atgimimo ir Vilties knyga, 1988–1991*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Morkūnas Kazys 2009: Bagaslaviškio šnekta Ignui Šeiniui: gimtoji ar gimtinės. – *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Kalba. Lietuvos valsčiai. Gelvonai*. Prieiga internete: <http://www.llt.lt> [2014-02-27].
- Paulauskytė Teresė 2001: [recenzija] Romualdas Granauskas. Raudonas ant balto. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000. – *Gimtoji kalba* 4, 19–20.
- Pikčilingis Jonas 1971: *Lietuvių kalbos stilistika* 1. Vilnius: Mintis, 1971.
- Pikčilingis Jonas 1975: *Lietuvių kalbos stilistika* 2. Vilnius: Mokslas, 1975.
- Pupkis Aldonas 2005: *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Rydén Mats 1978: *Shakespearean plant names. Identifications and interpretations*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1978.
- Smetonienė Irena 2013: Buitinio stiliaus invazija į kitus funkcinis stilius. – *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 150–158.
- Sprindytė Jūratė 2006: *Prozos būsenos 1988–2005*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sprindytė Jūratė 2013: Rašymai, užrašymai – į sąmonę ar į griovį? (R. Granausko „Šventųjų gyvenimai“). – *Metai* 5–6, 135.
- Tamaševičius Giedrius 2009: Kalbos paprastėjimo polinkiai viešojoje erdvėje. – *Kalbos kultūra* 82, 138–148.
- Vaicekauskienė Loreta 2013: „Skolos bijosi – turtų nepadarysi“. Leksikos skolinimosi poreikiai ir polinkiai 1991–2013 m. rašytiniuose tekstuose. – *Taikomoji kalbotyra* 2013(3). Prieiga internete: www.taikomojikalbotyra.lt [2015-02-24].
- Župerka Kazimieras 2013: Dėl kalbos etnostilistikos objekto. – *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 183–191.
- Župerka Kazimieras 2012: *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Дворецкая Екатерина 2005: *Андалусские диалектизмы и регионализмы в художественной литературе Испании XX века*. Prieiga internete: <http://www.dissercat.com/content/andalusskie-dialektizmy-i-regionalizmy-v-khudozhestvennoi-literature-ispanii-xx-veka> [2015-01-14].

Кудинова Таисия 2000: *Просторечие и диалект в языке А. П. Чехова. К характеристике языковой личности писателя*. Prieiga internete: <http://www.disserscat.com/content/prostorechie-i-dialekt-v-yazyke-p-chekhova-k-kharakteristike-ya-zykovoi-lichnosti-pisatelya> [2015-02-12].

Курносова Ирина 1995: *Диалектная лексика в художественной прозе начала XX в.* Prieiga internete: <http://cheloveknauka.com/dialektnaya-leksika-v-hudozhestvennoy-proze-nachala-xx-v> [2015.01.16].

Ларин Борис А. 1973: *Диалектизмы в языке советских писателей. – Эстетика слова и язык писателя*. Ленинград: Художественная литература, 228–261.

Попович Алина 2013: *Диалектизмы в повестях И. А. Бунина «Деревня» и «Суходол» (функционально-стилистический аспект)*. Prieiga internete: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5082/1/108-113.pdf> [2014-02-21].

Folk and Dialectal Names of the Genera of Plants in Contemporary Lithuanian Prose

SUMMARY

Following a thorough reading of nearly 100 works of prose of 21st century Lithuanian authors, 203 names of plants which are in some way (by their root, meaning, formation or phonetic composition) different from scientific names of plants were found in 80 works of 49 authors. The main aim of research was to identify what folk and dialectal one-word names of the genera of plants appear in contemporary Lithuanian prose, to analyse their structure, origin and prevalence and to discuss the functions and context of their use in the texts of fiction.

In terms of origin, various names of plants borrowed from foreign languages and widely used by Lithuanian authors of prose make up a rather numerous group. The majority of them (17 names) have a Latin root but they came to the Lithuanian language through other (usually Slavic or German) languages. 19 loanwords derive from Slavic languages. 9 names of plants are considered hybrids.

In respect of prevalence, the names of plants recorded in prose texts can be divided into several groups. The words displaying the features of Samogitian, Eastern Aukštaitian and the Dzūkų dialect are used in the narrowest area. A group of lexical dialecticisms are more widely used – in the whole area of Aukštaitian dialect. Other names are known across Lithuania.

The names of plants discussed in the article perform several functions in the works of prose. The nominative function should first be mentioned (i.e. they are simply used to name certain plants). A conscious use of dialectal names of plants together with other artistic means of expression contributes to the attempts of the authors to individualise the speech of their characters. Besides, the old names and the names of foreign origin reflect the past that is displayed in the works, whereas dialectal names of medicinal plants and the old names of ethnographic garden flowers help authors depict authentic images of the environment and highlight the colouring of the locality. Occasionally, folk and dialectal names of plants become the names of characters in the texts of prose as well.

It is obvious that in the age of globalization and the agony of the word our prose writers tend not to abandon the national and dialectal spirit altogether – often, they consciously highlight it at various language levels. To be more suggestive, the new literature makes use of slang, non-standard expression, even the vernacular of the lowest social class. Dialecticism, peculiarity of expression of the word and otherness highlighted by some authors emerge as a counterbalance to these processes. Folk (dialectal) names of plants are only a separate semantic group of words but the tendencies of its use show that in the narrative of modern times the living language is one of those cornerstones that help authors maintain their individuality as well as their peculiar national style.

Įteikta 2015 m. gegužės 10 d.

AURELIJA GRITĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5 LT-10308 Vilnius, Lietuva

aurelija.genelyte@gmail.com